

Pregledni članak

UDK: 327(73)"1990/2006"

Primljeno u uredništvo: 10. srpnja 2007.

Prihvaćeno za tisak: 25. srpnja 2007.

U potrazi za američkom posthladnoratovskom 'Grand Strategy': na marginama najnovije knjige Zbigniewa Brzezinskog

LIDIJA ČEHULIĆ VUKADINOVIĆ*

Sažetak

Jedina preostala supersila u novom svjetskom poretku, Sjedinjene Američke Države, još uvijek je suočena sa potrebom radikalnog redefiniranja svoje vanjskopolitičke strategije. Sva tri posthladnoratovska američka predsjednika, Bush stariji, Bill Clinton te Bush mlađi, postavili su to kao temelj njihova političkog djelovanja. Brojni su autori širom svijeta analizirali i ocjenjivali rezultate njihovih aktivnosti i sukladno njima ulogu koju Amerika ima u postbipolarnoj međunarodnoj zajednici. Zbigniew Brzezinski, vrhunski znanstvenik, geostrateg, ali i praktičar koji je neposredno i posredno sudjelovao u kreiranju američke vanjske politike, kako u vrijeme hladnog rata tako i u posthladnoratovskom razdoblju novog svjetskog poretka, nikada nije napustio ideju o Americi kao vodećoj svjetskoj sili. No, za razliku od većine današnjih neokonzervativaca i neorealista koji zagovaraju američki unipolarizam i angažman najjače svjetske vojne sile, Brzezinski u svim svojim posthladnoratovskim djelima, a posebice u najnovijoj knjizi *Second Chance. Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, jasno upozorava američku i svjetsku javnost te posebno članove sadašnje i buduće američke administracije, na opasnosti koje takva vanjskopolitička strategija prouzrokuje američkom političkom vodstvu, ali i cjelokupnom imidžu supersile kojeg SAD imaju u svijetu.

Ključne riječi: SAD, vanjskopolitička strategija, novi svjetski poredak, unipolarizam

*

Prof. dr. sc. Lidija Čehulić Vukadinović, izvanredna profesorica na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6.

Novi svjetski poredak koji se počeo stvarati devedesetih godina prošlog stoljeća uslijed tektonskih promjena koje su obilježile i determinirale njegov nastanak i razvoj, zahtijevao je izgradnju jedne nove, posve drugačije strukture međunarodne zajednice, kao i definiranje uloge i ciljeva novih subjekata na svjetskoj sceni. Većina zemalja tzv. pobjedničkog demokratskog Zapadnog svijeta očekivala je upravo od Sjedinjenih Američkih Država te posebice od američkog predsjednika da usmjeravaju novonastale procese u posve drugačijem svjetskom poretku od onog bipolarnog, te da predvode u rješavanju njegovih mnogobrojnih kriza, različitih po intenzitetu i sadržaju.

U toj novoj fazi suvremenih međunarodnih odnosa Amerika je nužno počela preispitivati vlastite pozicije te sukladno nastalim promjenama, ali i vlastitim nacionalnim interesima, postepeno određivati i svoje nove ciljeve, uloge i položaj u svijetu. S redefiniranjem svojih nacionalnih, primarno vanjskopoličkih strategija, započele su i neke druge države koje su uvidjele mogućnost jačanja svog utjecaja (Kina, Turska, Rusija, Indija, Iran, Brazil). No dosezi njihova djelovanja, u usporedbi s Amerikom, ipak su bili ograničenog, uglavnom regionalnog karaktera.

SAD u novom svjetskom poretku

Promatrajući primarno tu novu dramatičnu fazu svjetskog poretka s pozicije Sjedinjenih Američkih Država, koje su iznenada postale jedina supersila, Richard H. Hass pisao je o tzv. eri deregulacije. Kvantiteta i kvaliteta promjena koje su urušile bipolarnu fazu međunarodnih odnosa u sva tri njezina dominantna segmenta (političkom, sigurnosnom, gospodarskom) bile su toliko intenziteta da Hass smatra kako je uređenje novog svjetskog poretka u eri deregulacije složenije od bilo koje faze dotadašnje moderne povijesti. U takvoj eri deregulacije Sjedinjene Države zauzimale su dominantnu poziciju prve sile među nejednakima, smatrao je Hass.¹

O svojevrsnom kaosu u postbipolarnom svjetskom poretku pisao je i G. John Ikenbery smatrajući da tada postojeće međunarodne organizacije i institucije nisu bile dovoljno aktivne, ali ni sposobne, za uređenje novog svjetskog poretka pri njegovu začecu.²

U prvim postbipolarnim godinama rasprave oko strukture novog svjetskog poretka vođene su u dva glavna smjera: podržati američko unilateralno vodstvo ili pristupiti stvaranju nove multilateralne strukture novoga svjetskog poretka.

1 Richard H. Hass, *The Reluctant Sheriff - The United States after the Cold War*, New York, 1997., str. 1-3.

2 G. John Ikenbery, *The Myth of Post-Cold War Chaos*, *Foreign Affairs*, 75, No. 3, travanj-lipanj 1996., str. 79-91.

Većini je bilo jasno da temeljem svoje ukupne vojno-političke, gospodarstvo-financijske i kulturno-intelektualne snage i realnih mogućnosti djelovanja širom svijeta Sjedinjene Američke Države, ako to žele, lako mogu predvoditi ili samostalno uređivati pravila ponašanja novog svjetskog poretka.

Naime, za vrijeme hladnog rata Sjedinjene Države bila su najjača svjetska sila, a od 1990. godine ostale su i jedina svjetska velesila. Taj specifičan, jedinstven oblik globalne hegemonije, koju u cjelokupnom dotadašnjem povijesnom razvoju međunarodne zajednice još niti jedna zemlja, veliko carstvo ili skupina zemalja nisu uspjeli dostići, vodeći američki vanjskopolitički strateg Zbigniew Brzezinski argumentira američkom tadašnjom superiornošću na četiri odlučujuća polja globalne moći: vojnom, ekonomskom, znanstvenotehnološkom i kulturološkom.³

Nekadašnji američki državni tajnik Henry Kissinger u svom djelu *Diplomacy* navodi kako je u novijoj povijesti međunarodnih odnosa u svakom stoljeću postojala država "koja je temeljem svog političkog, vojnog, ekonomskog, intelektualnog i drugih potencijala smatrala da ima moralno pravo oblikovati međunarodno okruženje sukladno vlastitim vrijednostima i ciljevima".⁴ Pa ipak, uz sve uvažavanje američke postbipolarne globalne supremacije, Kissinger je predviđao da će novi svjetski poredak 21. stoljeća obuhvaćati najmanje šest velikih sila: SAD, Europu, Kinu, Japan, Rusiju i, vjerojatno, Indiju te niz srednjih i malih zemalja.⁵

Nekadašnji američki savjetnik za nacionalnu sigurnost Zbigniew Brzezinski pisao je kako su Sjedinjene Države jedina, svemoćna i posljednja supersila. Takav status Amerika će, po Brzezinskom, zadržati barem jednu generaciju nakon čega će se otvoriti prostor za nastanak neke nove globalne mreže suradnje.⁶

Charles Krauthammer smatrao je da posthladnoratovski vakuum nastao raspadom Sovjetskog saveza i Varšavskog ugovora temeljem svog postojećeg utjecaja i globale moći trebaju ispuniti Sjedinjene Države, prije nego se na tom prostoru utemelji neka nova koalicija zemalja.⁷

Ted G. Carpenter pisao je kako je nedefiniranje nove američke strategije odmah po završetku hladnog rata glavni propust tadašnje američke administracije. Prema njemu, Sjedinjene Države su morale iskoristiti završetak hladnog rata i redefiniirati svoje prvenstveno sigurnosne interese i pozicije u novoj

3

Zbigniew Brzezinski, *The Great Chessboard: American Primacy and Its Geostategic Imperatives*, New York, 1997., str. 24.

4

Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York, 1994., str. 17.

5

Isto, str. 19.

6

Zbigniew Brzezinski, *The Great Chessboard: American Primacy and Its Geostategic Imperatives*, New York, 1997., str. 215.

7

Charles Krauthammer, *The Unipolar Moment*, *Foreign Affairs*, 70., No.1., (America and the World, 1990-1991), str. 23-33.

međunarodnoj zajednici na način da odrede nove sigurnosne zone i sukladno njima definiraju novu posthladnoratovsku sigurnosnu strategiju.⁸

Smatrajući da se Sjejinjene Države nisu dovoljno uključile u rješavanje posthladnoratovskih problema u međunarodnoj zajednici Robert Kagan piše: "Ne samo da Amerika nema odgovarajuću vanjskopolitičku strategiju, već su SAD ušle posve nepripremljene u posthladnoratovsko razdoblje. Nprestanose pitajući gdje je neprijatelj, Amerika ga je jednom detektirala kao etničke konflikte, potom nepoćudne države, pa međunarodni terorizam... Gubeći vrijeme na detektiranje neprijatelja, jedina super sila koja održava mir i promiče demokraciju u svijetu zanemarila je svoje odgovornosti i dopustila međunarodnom poretku da sve više kolabira".⁹

Andrey Kurth Cronin savjetovao je američkoj administraciji da vodeće načelo odnosa među državama u posthladnoratovskoj međunarodnoj zajednici nije vojna sila, već stabilnost i integritet međunarodne zajednice u borbi protiv netradicionalnih i nepredvidivih opasnih prijetnji miru i stabilnosti, od kojih je terorizam na prvom mjestu.¹⁰

Therese Delpach pisala je kako politika posthladnoratovskog kaosa predstavlja smrtnu opasnost za međunarodnu zajednicu, a s obzirom na to da su SAD predvodnik novog svjetskog poretka i glavna pokretačka sila globalizacije, moraju čim prije definirati svoju vanjskopolitičku strategiju.¹¹

Za Jeanne J. Kirkpatrick, ambasadoricu SAD-a u Ujedinjenim narodima za vrijeme prvog mandata predsjednika Ronalda Reagana, dezintegracijom druge super sile, SSSR-a, heroizam više nije potreban Sjedinjenim Državama te Amerika ponovno može postati normalna nacija bez prevelikog međunarodnog angažmana.¹²

Henry Kissinger je pisao kako američka administracija mora uvesti stroge kriterije pri odabiru kada i gdje će intervenirati u posthladnoratovskoj međunarodnoj zajednici.¹³ Kasnije Kissinger nadopunjuje svoje stajalište pišući kako pri definiranju područja od vitalnog nacionalnog interesa Washington, osim geopolitičkih, u obzir treba uzimati i dostignuti stupanj demokratskog razvoja te poštivanje normi i pravila ponašanja Zapada.¹⁴

8

Ted. G. Carpenter, *Peace and Freedom-Foreign Policy for a Constitutional Republic*, Washington D.C., 2002., str. 2-4.

9

Robert Kagan, *The World and President Bush*, *Survival*, Spring 2001., Vol. 43., No. 1., str. 7.

10

Andrey Kurth Cronin, *Rethinking Sovereignty: American Strategy in the Age of Terrorism*, *Survival*, Summer 2001., Vol. 44., No. 2., str. 134.

11

Cit. prema: Nicole Gnessotto, *Reacting to America*, *Survival*, Winter 2002/2003, Vol. 44., No. 4., str. 104.

12

J. J. Kirkpatrick, *A Normal Country in a Normal Time*, *The National Interest*, Fall 1990., No. 21., str. 40.

13

Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York, 1994., str. 883.

14

Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy - towards a Diplomacy for the 21st Century*, New York, 2001., str. 32-37.

Vanjskopolitička strategija SAD-a u novom svjetskom poretku

Američki predsjednik, kao najviša izvršna vlast u predsjedničkom političkom sustavu, ne donosi zakone. No, temeljem svojih ustavnih ovlasti i brojnih instrumenata koji mu, kao predsjedniku najmoćnije države svijeta, stoje na raspolaganju, može utjecati na kreiranje američke vanjske politike. Kada god je američkom predsjedniku stalo da neka njegova inicijativa prođe u Kongresu on nalazi odgovarajući način da to i postigne.¹⁵ Ne čudi stoga što se pojedine etape američke vanjske politike nazivaju i poistovjećuju upravo sa predsjednicima koji su tada stolovali u Bijeloj kući, npr. Wilsonova politika, Carterova era, Reaganova politika, Bushova politika, Clintonova vanjskopolitička strategija i sl.

U svom najnovijem djelu *Second Chance. Three Presidents and the Crisis of American Superpower* (Basic Books, New York, 2007., str. 234.) Zbigniew Brzezinski analizirajući predsjednikovanja tri posthladnoratovska američka lidera – Busha starijeg, Billa Clintona i Busha mlađeg pojašnjava ukupnu američku vanjskopolitičku strategiju u tzv. novom svjetskom poretku te ukazuje na, po njegovom mišljenju, uspjehe i pogreške, uspone i padove, koje su njihove vanjskopolitičke odluke i akcije izazvale prvenstveno u pogledu položaja, ugleda i statusa Sjedinjenih Država u svijetu, ali i ostavile značajnog traga na ukupnost suvremenih procesa u međunarodnoj zajednici.

Od pada Berlinskog zida pa do danas Zbigniew Brzezinski je sustavno objavljivao članke i knjige u kojima je analizirao američku vanjskopolitičku strategiju kao i ulogu SAD-a u suvremenoj međunarodnoj zajednici. S obzirom na njegov ugled znanstvenika i profesora, bogato političko iskustvo te kontinuirani istraživački rad, mnogi su smatrali da su njegove djela svojevrsna preporuka američkim predsjednicima i članovima njihovih administracija kako bi se Amerika trebala ponašati u novom svjetskom poretku.

U knjizi *The Great Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*¹⁶ vizionarski je ukazao na geostrategijsko značenje euroazijskog prostora, primarno se fokusirajući na područje centralne Azije. Pojam euroazijski Balkan koji je Brzezinski tada upotrebljavao kao sinonim za svu silinu neriješenih problema na tom energetske i strategijske izuzetno važnom prostoru za posthladnoratovsku američku vanjskopolitičku strategiju, danas je ušao gotovo u službenu upotrebu kada se govori o toj turbulentnoj regiji.

U djelu *Američki izbor*¹⁷ Brzezinski objašnjava kako između hegemonije i vodstva Washington mora pronaći način vođenja međunarodne zajednice ko-

15

O ulozu američkog predsjednika u političkom sustavu SAD-a glede donošenja vanjskopolitičkih odluka vidjeti u: L. Čehulić, *Euroatlantizam*, Zagreb, 2003., str. 18-21.

16)

Zb. Brzezinski, *The Great Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York,

17

Zb. Brzezinski, *Američki izbor*, Zagreb, 2004.

ji neće biti nametnut ostalim subjektima već će ga većina aktera novog svjetskog poretka podržati. Mnogobrojni problemi poput nekog 'globalnog Balkana' čekaju na rješenje u današnjoj međunarodnoj zajednici, no SAD ih ne mogu i ne smiju rješavati samostalno, jednostrano, uvažavajući samo američki interes. Amerika je danas nesumnjivo na vrhuncu svoje ukupne globalne moći, ali se ne smije ponašati kao unipolarni, sebičan lider koji silom nameće rješenja ostatku svijeta već treba tražiti mogućnosti multilateralnog dijaloga, uvažavajući i tolerirajući interese, povijesno-kulturne, religijske, etničke i druge specifičnosti i osobitosti i ostalih aktera međunarodne zbilje.

Niti na trenutak Brzezinski ne dovodi u pitanje globalnu američku dominaciju, ali SAD, odnosno američki predsjednik, trebao bi pronaći i implementirati vanjskopolitičku strategiju kojom bi Amerika predvodila suvremeni svijet, a ne unilateralno diktirala pravila ponašanja u njemu. To konstruktivno globalno američko vodstvo za Zbigniewa Brzezinskog moguće je jedino ako sadašnja administracija Busha mlađeg radikalno promijeni svoju vanjskopolitičku strategiju.

Za razliku od gore navedenih djela u kojima Zbigniew Brzezinski polazi od širih strategijskih imperativa uzimajući u obzir i prikazujući interese, mogućnosti konkretne akcije te potencijalne ograničavajuće dosege pojedinih regionalnih aktera na proces ostvarivanja američkih nacionalnih vanjskopolitičkih interesa u pojedinim dijelovima svijeta, u knjizi *Second Chance. Three Presidents and the Crisis of American Superpower* Brzezinski se isključivo bavi analizom učinjenog na vanjskopolitičkom planu administracije tri posthladnoratovska predsjednika.

Ili kako sam Brzezinski piše: "Jedna supersila, petnaest godina i tri predsjednika"¹⁸ temelj su djela. Pritom treba naglasiti da usprkos hvale vrijednih brojnih statističkih i povijesnih činjenica (kronologije događanja, personalnih podataka značajnijih predsjednikovih suradnika) te preglednih, sistematskih i poučnih grafičkih prikaza, to nije djelo u kojem se prikazuje posthladnoratovska povijest Sjedinjenih Država niti je to kronološki povijesni prikaz američke vanjskopolitičke posthladnoratovske strategije. Brzezinski uvodno napominje kako je to isključivo njegovo subjektivno viđenje i doživljaj američke posthladnoratovske globalne akcije. Brojni grafički, slikovni, kronološki i ostali prilozi te na kraju pridodan indeks pojmova imaju za cilj dodatno osvijetliti, pojasniti i potkrijepiti razmišljanja autora.

Brzezinski analizu posthladnoratovske američke vanjskopolitičke strategije počinje sa svojim već dobro poznatim stajalištem kako je početkom devedesetih godina prošlog stoljeća Amerika ostala jedina supersila. Tu činjenicu sada i nadograđuje spoznajom kako se tadašnji američki predsjednik jednostavno spontano počeo ponašati kao globalni lider bez da mu je ta uloga službeno dodijeljena od ostatka međunarodne zajednice. S obzirom na tu svo-

18

Zb. Brzezinski, *Second Chance. Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, New York, 2007. str. 7.

jevrnsnu dvostruku dominantnu ulogu SAD-a, način i efektivnost američkog vanjskopolitičkog ponašanja i angažmana ne utječe samo na situaciju unutar Amerike već ostavlja krucijalne posljedice za cjelokupnu međunarodnu zajednicu u novom svjetskom poretku.

Frontmeni globalnog američkog vodstva su do sada tri američka predsjednika. George H. W. Bush, za kojeg Brzezinski piše da je prvi Globalni Lider, došao je u Bijelu kuću sa dobrim poznavanjem međunarodnih odnosa i vanjske politike. Drugi Globalni Lider, Bill Clinton, nije imao niti dovoljno znanja niti iskustva na području vanjske politike, dok je sadašnji Globalni Lider George W. Bush na početku svog predsjednikovanja delegirao poslove vanjske politike svojim suradnicima, a nakon terorističkih napada na SAD 2001. godine postao zapovjednikom nacije u ratu.

Odmah zatim slijedi i svojevrsna ocjena njihova predsjednikovanja. Globalni Lider I (sintagma koju u nastavku djela Brzezinski upotrebljava za predsjednika Busha starijeg) nije iskoristio svoje znanje, iskustva i diplomatske vještine da u specifičnom trenutku svjetske povijesti odredi jasne determinante američke vanjskopolitičke strategije. Globalni Lider II (sintagma za Billa Clintona) bio je izuzetno bistar i futuristički orijentiran predsjednik, ali nije uspio definirati i zadržati kontinuiranu vanjskopolitičku američku strategiju potrebitu jedinoj preostaloj supersili u novom svjetskom poretku. Globalni Lider III (sintagma za Busha mlađeg) ima jake instinkte, ali nema potrebna znanja o kompleksnosti današnje međunarodne zbilje.

Jasno definirajući svoj stav spram tri posthladnoratovska američka predsjednika i njihovih implementiranih vanjskopolitičkih strategija Zbigniew Brzezinski u nastavku djela pobliže obrazlaže temeljem čega je došao do takvih kvalifikacija i zaključaka. Ta tri poglavlja predstavljaju ujedno i centralni, sadržajno najobuhvatniji dio knjige.

Deset je ključnih procesa koji su obilježili međunarodnu zajednicu u vremenskom periodu od 1990. do 2006. godine, smatra Brzezinski. To su:

1. Dezintegracija Istočne Europe i Sovjetskog Saveza. Sjedinjene Države predvode svijet.

2. Vojna pobjeda SAD-a u prvom Zaljevskom ratu nije praćena i političkim trijumfom Amerike. Mir na Bliskom istoku nije postignut. Počinje rasti neprijateljstvo islamskog svijeta protiv SAD-a

3. NATO i Europska Unija proširuju se na prostor Istočne Europe. Atlantska zajednica i vrijednosti atlantizma postaju sve utjecajnije na svjetskoj sceni.

4. Stvaranjem Svjetske trgovačke organizacije, redefiniranjem uloge Međunarodnog monetarnog fonda, usvajanjem antikorupcijskog plana Svjetske banke, proces globalizacije poprima sve više svoje institucionalne oblike.

5. Azijska financijska kriza rezultirala je promišljanjima azijskih zemalja o nužnosti jačanja azijske regionalne suradnje unutar Azijske regionalne zajednice kojom bi dominirala ili NR Kina ili kinesko-japanski odnosi kompeticije. Primanje NR Kine u WTO samo ohrabruje kinesko promišljanje o Kini kao globalnom ekonomskom igraču te za ostale, politički slabije azijske zem-

lje, poželjnog partnera s kojim je dobro inenzivirati trgovačke odnose suradnje.

6. Dva rata u Čečeniji, NATO-va vojna intervencija na Kosovu te izbor Vladimira Putina za ruskog predsjednika doprinijeli su porastu ruskog nacionalizma i autoritarizma. Rusija pokušava postati svjetska energetska velesila temeljem izvoza svoje nafte i zemnog plina.

7. Suočene s odobravanjem Sjedinjenih Država i ostalih zemalja, Indija i Pakistan prkose međunarodnom javnom mnijenju i postaju nuklearne sile. Sjeverna Koreja i Iran intenzivno rade na stvaranju kapaciteta za vlastitu nuklearizaciju koristeći nekonzistentnu i neučinkovitu politiku SAD-a da ih u tome spriječi.

8. Događaji 11. rujna 2001. šokirali su Sjedinjene Države, izazvali strah nacije te prisilili Ameriku na unilateralnu globalnu politiku. SAD su proglašile rat protiv terora.

9. Atlantska zajednica podijelila se oko američkog rata u Iraku. Europska Unija propustila je priliku da stvori vlastiti politički identitet.

10. Impresije nakon 11. rujna 2001. o američkoj globalnoj vojnoj nadmoći te washingtonske iluzije o širenju američke političke moći, uzdrmane su američkim neuspjehom da nakon svoje vojne intervencije u Iraku stabiliziraju tu zemlju. SAD su obznanile da su oko pitanja vezanih uz postizanje međunarodne globalne sigurnosti spremne i voljne na suradnju s Europskom Unijom, Kinom, Japanom, Rusijom. Bliski istok postao je prostor na kojem će se dokazati uspjeh ili neuspjeh Amerike kao svjetskog lidera.

Na taj način Brzezinski nije samo postavio glavne konture posthladnoratovske međunarodne zajednice, već je jasno naznačio i njezine najznačajnije aktere te indirektno definirao mjesto i ulogu Sjedinjenih Država. Analiza predsjednikovanja tri američka posthladnoratovska predsjednika također će za svoju glavnu okosnicu imati upravo tih deset točaka svjetske politike.

Originalni grijeh

Predsjednikovanje prvog američkog posthladnoratovskog predsjednika, Globalnog Lidera I, Geoga Busha starijeg, koji je u Bijelu kuću ušao još u posljednjoj fazi bipolarizma, Brzezinski simbolički naziva Originalnim grijehom (The Original Sin). Demistificira uvriježeno stajalište kako je upravo Bush stariji uveo u posthladnoratovke međunarodne odnose sintagmu novi svjetski poredak, navodeći dio govora Mihaila Gorbačova održanog 7. prosinca 1988. u Generalnoj Skupštini Ujedinjenih naroda. Naime, tamo je Gorbačov tadašnje promjene koje su nastupile prvenstveno na europskoj, ali i na široj međunarodnoj sceni, opisivao kao svjetski progres koji se mora temeljiti na konsenzusu i poštivanju vrijednosti i interesa čitavog čovječanstva. Taj veliki zamah europske i svjetske politike ima za cilj stvaranje novog svjetskog poretka, smatrao je Gorbačov.

Bush stariji upotrijebio je službeno sintagmu novi svjetski poredak 11. rujna 1990. u svom govoru američkim Kongresnicima, opisujući poredak koji bi trebao zamijeniti bipolarizam. Umjesto progressa i konsenzusa američki predsjednik upotrijebio je izraze novog partnerstva naroda i harmonije.

Zbivanja na međunarodnoj sceni pružila su priliku američkom predsjedniku Bushu da predvodi taj novi svjetski poredak koji je nastajao. Uspirkos bogatog teorijskog i praktičnog političkog i diplomatskog iskustva Bush stariji nije se snašao s mnogobrojnim izazovima sigurnosti i stabilnosti širom međunarodne zajednice. Prvenstveno zaokupljen odnosima sa Sovjetskim Savezom i nastojanjem da najavljeni raspad sovjetskog imperija u Europi ne dovede do globalnih poremećaja Bush je bio koncentriran najviše na praćenje sovjetskih zbivanja, ali i posljedica koje je to stvaralo na europskoj sceni. Oslabljeni Sovjetski Savez najavio je svoje povlačenje iz istočne Europe te je za Busha nastala nova potreba da se posebno angažira u pravcu britanskih i francuskih saveznika, pokušavajući im ukazati da njemačko ujedinjenje neće izazvati poremećaje u Europi i da može uspješno koristiti interesima Zapadnog svijeta. Francusko-britanski animoziteti spram Njemačke mogli su biti smireni jedino američkim uvjerenjima i posebno personalnom diplomacijom Georgea Busha.

S druge strane američka politika vršila je pritisak na Zapadnu Njemačku da prihvati poljsko-njemačku granicu na Odri i Nisi i da je prizna kao zapadnu granicu Poljske. U poslijeratnom razvoju svijeta upravo ta crta izazivala je niz sporova, a u Poljskoj njemačke najave revindikacije granice izazivale su uvijek pojačano uzbuđenje. Stvarajući uvjete za davanje njemačkog priznanja Bush je otvorio šansu za puno prihvaćanje nove ujedinjene Njemačke od osamdeset milijuna stanovnika, ali i priliku da nova Njemačka, uz snažnu američku vojnu nazočnost, postane glavna snaga koja će prodrijeti u bivšu istočnu Europu.

Adaptirajući američku politiku novim promjenama u Europi Bush je, kako to piše Brzezinski, razvijao koncept novog svjetskog poretka, ali uz želju da se zadrži tradicionalna stabilnost. Raspad SSSR-a i SFRJ remetili su tu želju za stabilnošću i razvijali su elemente koji su mogli izaći izvan američke kontrole. Uz različita mišljenja koja su nastajala u redovima tadašnje američke administracije i Bush je imao problema oko ispravnog shvaćanja mogućnosti, ali i želje za eventualnim održavanjem ili pak eliminiranjem Sovjetskog Saveza. Neki od činovnika u State Departmentu još u trenucima najavljenog raspada SSSR-a isticali su da je kroz sedamdeset godina postojanja sovjetske države stvoren snažan sovjetski identitet i da će to biti podloga za održavanje Sovjetskog Saveza. Upravo to Brzezinski vidi kao jedan od argumenata koji je Busha vodio u posjet Ukrajini kada je američki predsjednik jasno pozivao ukrajinsko stanovništvo da odvoje slobodu od nezavisnosti, pledirajući na taj način za ostanak Ukrajine u SSSR-u.

Slično je bilo i s jugoslavenskom krizom gdje je Bushova administracija bila također vođena, prije svega, željom da se održi stabilnost na ovim prostorima uz stalna uvjerenja brojnih dužnosnika da će se Jugoslavija održati na

kon Tita i da je američka uloga upravo u pomaganju da na Balkanu ne dođe do novih nestabilnosti. Želeći potkrijepiti to mišljenje, a istodobno naznačiti i minorizaciju jugoslavenskog problema u doba Busha, Brzezinski piše kako su tome najbolji dokaz Bushovi i Scofieldovi memoari u kojima na 590 stranica autori detaljno opisuju zbivanja s kojima su za njihova boravka u Bijeloj kući bili konfrontirani poklanjajući samo četiri kratke reference Jugoslaviji, od kojih neke ne sadrže niti punu rečenicu.

Želeći biti pošten prema predsjedniku Bushu Brzezinski piše da je kasnije jugoslavenska kriza dobila svoj vrhunac u krvavim događanjima i da je sasvim sigurno da bi Bush u svom drugom mandatu bio znatno više fokusiran na taj problem nego što je to bio slučaj sa njegovim djelovanjem u godinama početka jugoslavenske krize.

Sljedeće područje za koje Brzezinski piše kako je bilo promatrano prilično pasivno u Washingtonu za vrijeme Busha starijeg odnosi se na Afganistan gdje je nakon sovjetskog povlačenja 1989. godine zemlja bila devastirana, gospodarstvo gotovo sasvim uništeno i s preko dvadeset posto stanovnika u izbjeglištvu u susjednim državama. Bush je učinio vrlo malo kako bi pokrenuo međunarodnu zajednicu da pomogne političku i ekonomsku stabilizaciju Afganistana. Posljedice takve politike osjetile su se mnogo godina kasnije nakon što je Bush napustio predsjednički položaj.

Završavajući taj dio Bushovih aktivnosti Brzezinski piše da je unatoč svega bilo vrlo značajno da je Bush uspio podržati miran raspad Sovjetskog Saveza i spriječiti eventualno urušavanje odnosa Istok-Zapad. Umjesto velikih poremećaja koji su mogli nastupiti raspadom golemog sovjetskog imperija došlo je do stvaranja demokratske Europe povezane sa NATO-om i prihvaćene od tek rođene Europske Unije, što je sve zajedno dovelo do toga da se povijesni balans značajno pomaknuo u korist Zapada.

Za razliku od europskih događanja i stanovite pasivnosti spram Afganistana, Bush je bio mnogo uspješniji u suzbijanju iračke invazije na Kuvajt. Još u vrijeme dok je Gorbačov pokušavao osigurati najbolje uvjete za njemačko ujedinjenje i dok je još postojao Sovjetski Savez, u kolovozu 1990. godine izvršena je iračka invazija na Kuvajt koja je odmah podstakla Busha da djeluje i da osigura podršku za američku akciju. Zbog sovjetske slabosti bilo je očito da ta zemlja neće predstavljati problem i da Sadamova fatalna greška da napadne Kuvajt u novim međunarodnim uvjetima može lako izazvati ne samo američku, već i veliku međunarodnu kontra akciju.

Koristeći lepezu sredstava koju inače američki predsjednici imaju na raspolaganju predsjednik Bush je najprije krenuo sa sankcijama, zatim je razvio diplomatske aktivnosti kako bi suzbio eventualne otpore kod kuće ili u nekim drugim zemljama, da bi na kraju postavio veliku vojnu silu u Saudijskoj Arabiji koja je krajem 1990. godine, zajedno sa britanskim i francuskim te arapskim kontingentima, brojila oko pola milijuna vojnika.

Početkom 1991. odlučeno je da se krene u napad na Irak, Sadam je vrlo brzo poražen i Pustinjska oluja je postala simbol višestrukog američkog djelo-

vanja. Ona je pokazala uspješnost američkog globalnog vodstva, solidarnost članica Ujedinjenih naroda kao i spremnost na akciju velike skupine država.

Međutim, ono što Brzezinski zamjera Bushevoj administraciji je nedostatak konvencionalne imaginacije. Djelujući zajedno s Velikom Britanijom Amerika je na sebe navukla jednim dijelom nekadašnju britansku ulogu kao i sumnjičavost brojnih arapskih država koje su se bojale ponavljanja povijesti. S druge strane, nije se išlo u definitivni poraz Sadama što je, kako to Brzezinski piše, stvorilo posebnu političku situaciju između Sadamovog vojnog poraza u veljači 1991. i Bushovog političkog poraza u studenom 1992. godine. U tom procjepu kompleksna bliskoistočna situacija odvijala se u znaku velike pobjede nad Sadamom, ali i otvorenih pitanja koja su otežavala buduće američko djelovanje na Bliskom istoku. I palestinsko-izraelski gotovo permanentni konflikt postajao je još dublji i Bushova administracija, suočena sa nastojanjem da se osvoji drugi mandat, rezultate pobjede u Iraku nije znala pretočiti u stvaranje nove uloge na Bliskom istoku koja bi joj omogućila da se u tu globalnu arhitekturu uključe istodobno i nove sile poput Rusije i Kine.

Kako to Brzezinski zaključuje novi svijet koji je nastao nakon raspada bipolarizma i hladnog rata zahtijevao je ambicioznije, dramatičnije i vizionarskije vodstvo. Sila više nije mogla zadovoljiti aspiracije ljudi niti je pak mogla zamijeniti manipulacije lažnih proroka.

Impotencija dobrih namjera

Ako je predsjednika Busha Brzezinski vidio kao lidera koji je imao globalnu viziju, Bill Clinton je ocijenjen kao predsjednik koji je duboko vjerovao u globalizaciju, njezinu logiku, snagu i nezaustavljivost. Za Clintona je vanjska politika u globalnim uvjetima bila produžetak domaće politike, a želja da se ekonomski pronađu mogućnosti za uspješno američko vodstvo postavila je globalizaciju u Clintonovom viđenju kao sredstvo i cilj američke politike.

Prioritet domaćih unutarnjih pitanja bio je evidentan i u odnosima unutar Clintonovog kabineta, ali i u njegovom ustrojstvu gdje je posebno značajno postalo Nacionalno ekonomsko vijeće. Ocjenjujući upravo Clintonovu mladost, elokvenciju i inteligenciju kao i njegov globalni idealizam, Brzezinski kaže da je on bio prihvaćen kao snažan američki lider. On se snašao u novom svijetu gdje je nestao Sovjetski Savez i bipolarni odnos između blokova i gdje se stvarala nova Europa snažno povezana s Amerikom u velikoj Atlantskoj zajednici. Iako se u svim tim velikim događajima Clinton nije uvijek najbolje snašao, Brzezinski ipak smatra da je to bio predsjednik koji je istodobno pokazao i spremnost za sučeljavanje i s neugodnim razvojem na međunarodnoj sceni, kao što je na primjer jačanje nuklearnog programa u NDR Koreji, zatim nuklearizacija Indije i Pakistana i napori za nuklearizacijom Irana.

Istočna Europa koja je završila svoj početni obračun s prošlošću pojavila se kao skupina zemalja koje su kucale na vrata NATO-a i EU i koje su korisile svaku priliku da izjave kako je krajem hladnog rata nestala podjela na Istok i Zapad i da su one isto tako europske zemlje kao i sve zemlje zapadne Europe. Ne želeći provocirati Rusiju, Clinton je razvio politiku na dva kolosijeka: na jednom je najavljivao ulazak u NATO bivšim članicama Varšavskog ugovora, a s druge strane nudio je politiku razvijanja veza sa Rusijom.

U odnosu na globalizaciju, pitanje širenja NATO-a bilo je svakako zastavljeno što je na neki način usporilo jačanje euroatlantizma jer, kako piše Brzezinski, nema toga što Amerika i Europa kao geopolitička supersila i ekonomski gigant sa nastajućim zajedničkim političkim identitetom ne mogu napraviti ukoliko to zaista i žele. Brže uključivanje istočne Europe u atlantsku zajednicu ojačalo bi euroatlantski savez i stvorilo bi šanse za njegovo još snažnije djelovanje.

U Clintonovoj politici NR Kina je imala posebno mjesto. Odupirući se svima onima koji su bili protiv širenja odnosa s NR Kinom, Clinton je tražio snažno američko angažiranje uvjeren da procesi globalizacije snažno idu preko Kine i da jedino suradnjom sa NR Kinom veliki dio globalnih ekonomsko-financijskih pitanja može biti riješen. To ga je navelo da se snažno založi za prijem NR Kine u Svjetsku trgovačku organizaciju.

Nastojeći projicirati snažnije američko vodstvo na Bliskom istoku, Clinton je osobno forsirao susret Rabina i Arafata i vjerovao je da će taj proces moći dati korisne rezultate. Međutim, napuštajući Bijelu kuću ti odnosi su bili lošiji nego prije i Brzezinski čak smatra da je jedan od krivaca za to predsjednik Clinton koji nije bio dosljedan u promoviranju američke pozicije u palestinsko-izraelskom početnom dijalogu.

S druge strane, na Balkanu Clinton je bio odlučan da se dovrši sukob u Bosni i Hercegovini. On je tražio povlačenje Srbije sa Kosova i istodobno, zajedničkim sigurnosnim operacijama upravo na području Balkana, inicirao je i ojačao američko-europsku vojnu suradnju.

Globalni Lider broj II, kako Brzezinski naziva Clintona, po njegovom mišljenju nije ostvario sve ono što je zacrtao pa niti ono što je mogao. Američka hipersila nije uspjela riješiti pitanje Bliskog istoka, globalizacija na koju se tako često Clinton pozivao u svojim govorima nije bila praćena odgovarajućim sredstvima koja bi to podržala, a osim toga i problemi te skandali na domaćoj sceni smanjili su vrijednost njegovog predsjedničkog djelovanja.

Katastrofalno vodstvo Globalnog Lidera III

Za trećeg Globalnog lidera, Georgea W. Busha, Brzezinski kaže da se može govoriti o dvije faze. U prvoj fazi, do 11. rujna 2001., Bush je nastojao realizirati politiku koju je njegov otac vodio do 1991. godine uz aktivno sudjelovanje dijela neokonzervativnog aparata koji je služio u godinama Busha

starijeg. U strategijskome smislu, rat protiv terora trebao je ostvariti tradicionalne imperijalne zahtjeve za kontrolom Perzijskog zaljeva, kao i neokonzervativnu želju za jačanjem države Izrael. Međutim, osnova djelovanja u prvoj fazi bila je usmjerena na raketnu obranu, transformaciju i jačanje američke vojne sile te na odnose velikih sila. Tu Brzezinski posebno mjesto pridaje C. Rice koja je djelovala još u timu Busha starijeg i koja je svojim savjetima postala vrlo bliska W. Bushu.

Tragični događaji od 11. rujna 2001. okrenuli su Bushovu politiku. U novom svijetlu postavljeno je donošenje političkih odluka, otvoreno manipuliranje javnim mišljenjem i željom da se kazne počinitelji zločina. Želja za eliminiranjem Sadama Huseina koji je u međuvremenu postao beznačajan i nemoćan lider odvela je Ameriku u rat koji će u velikoj mjeri karakterizirati djelovanje Bushove administracije koju inače Brzezinski naziva katastrofalnim vodstvom.

Po njegovom mišljenju Amerika je:

- Izgubila na svom svjetskom ugledu i na svojoj soft-power. Rat u Iraku, tretiranje zarobljenih tzv. terorista, zločini u logorima i zatvorima u velikoj mjeri su diskreditirali američko globalno vodstvo.

- U ratu protiv Iraka nastajala je geopolitička katastrofa jer su početni uspjesi u Afganistanu doveli do stvaranja novih punktova za Al-Qaidu, od Somalije do Pakistana, gubitka američkih života i troškova vojne operacije koji prelaze tristo milijardi dolara.

- Napad na Irak u velikoj mjeri povećao je terorističku prijetnju Americi i stvorio je uvjete za nastanak snažnog antiameričkog fronta stvorenog u različitim dijelovima svijeta.

Suprotstavljajući se pojednostavljenim mišljenjima kako američka akcija na području tzv. globalnog Balkana donosi demokraciju, Brzezinski ističe da nametnuta demokracija može prouzrokovati više štete nego koristi i da, naravno, može štetiti američkom globalnom vodstvu. Osim rata protiv terorista, Bush nije uspio razviti partnerske odnose s NR Kinom i Rusijom, zemlje Perzijskog zaljeva u potrazi za političkom stabilnošću i solidnim potrošačima njihove nafte sve više će gravitirati prema NR Kini, a odnosi s Europom nakon napada na Irak bili su jedno vrijeme formulirani sintagmom C. Rice "kazniti Francusku, ignorirati Njemačku, oprostiti Rusiji".

Sve to Brzezinski postavlja kao rezultat katastrofalnog vodstva koje je Ameriku učinilo prilično usamljenom i udaljenom globalnom silom koja je vrlo sužena u mogućnosti korištenja svojih vanjskopolitičkih sredstava. U prilog tome Brzezinski ističe da su i NR Kina i Rusija prilično udaljeni od Washingtona, Azija se okreće sama sebi, Japan nastoji pronaći sredstva kako stvoriti vlastitu sigurnost, Latinska Amerika je postala populistička i antiamerička, Bliski istok je fragmentiran i na rubu eksplozije, a svijet islama potaknut religijskom strašću i antiimperijalističkim nacionalizmom također izražava snažan antiamerikanizam.

U potrazi za velikom vizijom

U zaključku svoje knjige Brzezinski postavlja pitanje ima li Amerika drugu šansu. On odmah potvrdno odgovara na to pitanje, ističući da niti jedna druga sila ne može odigrati takvu ulogu kao Amerika. Europa još uvijek nema političkog jedinstva da bi postala globalna sila, Rusija se ne može odlučiti da li da postane autoritarna, imperijalistička, društveno zaostala država ili prava moderna europska demokracija. NR Kina se snažno razvija, ali nasuprot nje stoji Japan kao veliki rival, a osim toga, u NR Kini postoji i dalje stalna kontradikcija između slobodnog tržišta i birokratskog centralizma u političkom sistemu. Indija tek treba pokazati mogućnost održavanja jedinstva i demokracije u uvjetima religijskih, etničkih i lingvističkih razlika.

Očito je da Amerika ima monopol na globalnu vojnu silu, da raspolaže vodećom ekonomijom i neograničenim tehnološkim inovacijama, što sve zajedno Americi daje posebne političke mogućnosti djelovanja. Gledajući unaprijed prema Globalnom Lideru IV, Brzezinski kaže da će i nakon 2008. godine međunarodni sistem trebati djelotvornog stabilizatora i da se to neće moći ostvariti bez Amerike. Ali Globalni lider IV ipak će morati voditi računa o tome da će trebati mnogo vremena i napora da se obnovi američki politički kredibilitet i legitimnost. Sve to će zahtijevati da SAD izvrše značajne izmjene u svojoj unutarnjoj politici i sustavu vanjskopolitičkog odlučivanja kako bi se moglo razviti politiku koja bi mogla riješiti pitanja nove američke uloge, koja bi kako je to Brzezinski u svojoj prijašnjoj knjizi pisao, trebala voditi, a ne dirigirati svjetski poredak.

Postavljajući dva glavna pravca budućeg američkog vanjskopolitičkog djelovanja Brzezinski ih, s jedne strane, vidi u geopolitičkom razvoju euroatlantizma koji treba stvoriti takvu situaciju u kojoj će Amerika i Europa biti jedinstveni globalni partner i ujedno predvodnik razvijenog svijeta. S druge strane, na azijskom prostoru Amerika mora imati interes u razvijanju kinesko-japanskih veza jer to može angažirati NR Kinu u veliki globalni sustav reducirajući opasnosti od izbijanja kinesko-japanskog sučeljavanja

Zbigniew Brzezinski kao iskusni politički analitičar, a jedno vrijeme i aktivni djelatnik u Clintonovoj administraciji, svjestan je da danas vojna sila nije dovoljna da se zadrži vodeća pozicija u međunarodnim odnosima. Isto tako, nemoguće je razmišljati u globalnom svijetu o podijeljenoj sigurnosti koja bi za neke bila apsolutna (na primjer, za Ameriku), dok bi drugi mogli uživati tek relativnu sigurnost. Zaključujući svoje razmišljanje o drugoj šansi za Ameriku, Brzezinski kaže da Globalni lider mora biti socijalno svjestan, spreman na kompromise glede nekih aspekata vlastitog suvereniteta, kulture i hedonističkih sadržaja te da mora imati izraženo poštovanje za različite tradicije i vrijednosti. To znači da bi američka nova vanjska politika trebala biti u pravom smislu globalistička po svom duhu, sadržaju i razmjerima djelovanja.

U stilu najave velike promjene nakon 2008. godine, Brzezinski piše da američka druga šansa mora biti mnogo uspješnija od prve jer treće šanse neće biti. Stoga Amerika mora stvoriti posthladnoratovsku globalističku vanjsku politiku koja bi trebala služiti interesima Amerike, ali i svijeta u kojemu ona djeluje.

Knjiga Zbigniewa Brzezinskog naišla je u SAD-u, a i u nekim zemljama Europe na podijeljena mišljenja. Jedan dio pisaca prihvaća stavove Brzezinskoga i misli da je to minuciozna analiza tri posthladnoratovska predsjednika SAD-a u kojoj Brzezinski nije niti jednoga od njih štedio niti ih je pak visoko ocijenio. Posebno se želi reći da u takvom pristupu Brzezinski nije imao nikakvih simpatija za demokratskog predsjednika Clintona kojega bi inače trebao, po nekim političkim standardima, bolje ocijeniti nego što je to učinio.

Drugi, pak, smatraju da je Brzezinski vođen idejom kako Amerika od kraja hladnog rata nema neke velike Grand Strategy svog djelovanja, sva tri predsjednika prilično nisko ocijenio, zamjerajući im upravo nedostatak velike vizije. Tu bi i bila ona crta koja dijeli znanstvenika od političara praktičara i na kojoj Brzezinski smatra da prestankom hladnog rata i nestankom velike opasnosti socijalističkog svijeta Amerika gubi mogućnost stratejske percepcije svijeta.

Kao veliki strateg globalnog promišljanja koji je iz vremena kada je objavio svoju prvu knjigu *The Soviet Block* prešao velik put od sovjelogologa do globalog stratega međunarodnih odnosa, Brzezinski se uvijek isticao snažnom percepcijom i Amerike i svijeta. Njegove posljednje knjige snažno zagovaraju promjenu u američkom razmišljanju o međunarodnim odnosima, traže nova uporišta za stvaranje američke vanjske politike i odlučno se suprotstavljaju uskim okvirima u kojima se danas kreira američka vanjska politika.

Za razliku od neokonzervativaca koji smatraju da je pobjedom nad SSSR-om, Amerika ostvarila svoj glavni stratejski cilj i da su sve ostalo usputna manje značajna konkretna rješenja, Brzezinski ide mnogo dalje i stalno upozorava da bez shvaćanja mjesta koje Amerika ima u međunarodnim odnosima i izgradnje velikog stratejskog pogleda nema mogućnosti da SAD budu prihvaćeni svjetski lider, što je naravno loše za Ameriku i svijet u kome ona živi.

Summary

**Searching for American Post Cold War 'Grand Strategy':
at the Margins of the Latest Zbigniew Brzezinski's Book**

USA, the only remaining superpower in the New World Order, is still facing the need of radical redefinition of its foreign policy strategy. All three post Cold War American presidents, George Bush senior, Bill Clinton and George Bush junior had put this issue as the basis of their political action. Authors worldwide have been analyzing results of their activities and accordingly the role of the USA in post Cold War international community. Zbigniew Brzezinski, world-known expert, scientist and geostrategist, who was involved both directly and indirectly in creation of American foreign policy during the Cold War and post Cold War period, has never left the idea of the USA as the leading world power.

Unlike the majority of contemporary neoconservatives and neorealists who promote American domination and military engagement, in all of his post Cold war work, especially in the latest book *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, Zbigniew Brzezinski warned American and world public, especially current and future administration, about the threats of such foreign policy strategy to American political leadership and overall to the USA image of the world superpower.

Key words: USA, foreign policy strategy, New World Order, unipolarism